

sy. 2, 4, 6, 8-12, 14, 19, 20, 22, 23) başlıklı seri yazılarda yayımlanmıştır. Şemseddin Sâmî'nin *Kâmûsü'l-a'lâm*'ından geniş ölçüde istifade edilerek hazırlanan *Deryâ-yı Bilik* adlı ansiklopedi (1889, 44. sayıdan itibaren), *Kâmûs-ı İlmî ve Fennî* adlı diğer bir ansiklopedi (1905-1908) ilâve şeklinde çıkarılmış, ardından kitap halinde bastırılıp abonelere hediye edilmiştir.

Rusya müslümanları arasında geniş ölçüde hurafelerle iç içe girmiş, bu yüzden her türlü yenileşmenin önüne cahil kimselerce bir engel olarak çıkarılan yanlış din anlayışının bulunduğunu düşünen İsmâil Bey gazetesi aracılığıyla İslâm'a aykırılık itirazlarını ortadan kaldırmak, İslâm dinini cahil halk yığınlarına basit ve doğru biçimde tanıtmak istiyordu. Bu hususta Türkiye'deki uygulamalardan faydalanmıştır. Halifenin ülkesindeki İslâm anlayışını örnek gösterip yanlış dinî anlayışlar ve hurafelerle mücadele etmenin "kâfirlik" sayılmadığını anlatmak istiyordu. Bu bakımdan Gaspıralı, *Tercüman*'ın ilk sayılarından itibaren çevresinde yer alan ileri görüşlü din adamlarından destek istemiş, onları cehaletle mücadele için kendi yanına çekmeye çalışmış, din âlimleri ve öğretmenler hakkında gazetesinde övücü yazılar yazmıştır. Öte yandan Avrupa ve Rus kaynaklarından dünya müslümanlarını ilgilendiren gelişmeleri izleyen Gaspıralı, özellikle Rus gazetelerinin, fikir ve siyaset adamlarının müslümanlar ve İslâmiyet hakkındaki yanlış kanaatlerini, haksız hücumlarını gazetesinde cesaretle eleştirmekten geri durmuyordu. Uzun yıllar misyonerlerle, panslavistlerle tek başına *Tercüman* gazetesi sayesinde mücadele etmiştir.

1905 Rus ihtilâli Gaspıralı'nın düşüncelerini daha rahat ve açık şekilde dile getirmesine imkân vermiştir. "Gerek Sözlere" adlı yazıda (5 Dekabr [18 Aralık] 1905) bu önemli değişmeye işaret ederken *Tercüman*'ın ilk döneminin sona erdiğini ve ikinci döneminin başladığını söylüyordu. 1905 ihtilâlinin ardından Rusya'daki serbest ortamda müslüman Türkler arasında matbuat hayatı canlanmış, gazete ve dergiler çıkarılmıştır. Ancak Rus mekteplerinden yetişen gençlerin önemli bir kısmı sosyalist düşüncelere ilgi duyuyor, Türk-İslâm âleminin problemlerini Gaspıralı'dan farklı şekilde algılıyor, modernleşmeye ve dönüşüme devrimci bir gözle bakıyor, onu çar hükümetine karşı yumuşak davranmakla ve muhafazakârlıkla suçluyordu. Bu gençler kendi toplumlarının geleceğini ve millî meseleleri değil sınıf mücade-

lesini, dünya ihtilâli ön planda tutuyor, halk yığınlarını sınıf mücadelesine çekebilmek için mahallî dillerle yazmayı tercih ediyordu. Buna rağmen sosyalistler içinde Gaspıralı'nın millî kültür ve dil idealine bağlı olanlar da vardı. *Tercüman* gazetesi otuz beş yıl boyunca Rusya müslümanlarını ve Rusya Türkleri'ni uyandırma, çağdaş dünya medeniyetine ulaştırma yolunda olağan üstü hizmetler yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Tercüman koleksiyonu, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Arşivi (arşivdeki en son nüsha 9 Dekabr 1917 / 22 Aralık 1917 tarihli 232. sayıdır); Nadir Devlet, *İsmail Bey Gaspıralı: 1851-1914*, Ankara 1988, s. 23-42; Şengül Hablemitoğlu – Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi: 1893-1920*, Ankara 1998, s. 265-266; *İsmail Bey Gaspıralı İçin* (haz. Hakan Kırmlı v.dğr.), Ankara 2004; Fahri Solak, "Doğumunun 150. yılında Gaspıralı İsmail Bey, *Tercüman* Gazetesi Bibliyografyası ve Türkçe Yayınlar", *Müteferrika*, sy. 20, İstanbul 2001, s. 79-104.

YAVUZ AKPINAR

TERCÜMAN, Abdullah

(عبدالله الترحمان)

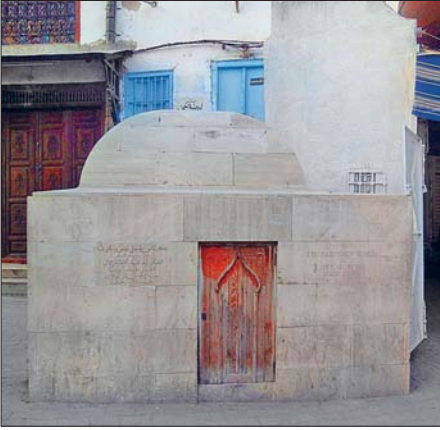
Ebü Muhammed Abdullâh
b. Abdillâh et-Tercemân el-Mayurkî
(ö. 832/1429)

**Papazken müslüman olan
ve Hıristiyanlığa dair
kaleme aldığı reddiyesiyle
tanınan müellif.**

Asıl adı Anselmo Turmeda'dır. Akdeniz'de Balear takım adalarının en büyüğü olan Mayurka'da (Majorque) doğdu. Hayatıyla ilgili en eski belgeye göre 1376 yılında vaftiz babası Silvestre, "küçük kardeşler tarikatından (Fransiskanlar) vaftiz oğlum Frare Anselmo Turmeda'ya benim için dua etmesi arzusuyla" diyerek bir miktar para vasiyet etmiştir (M. de Epalza, *IBLA*, XXVIII/111 [1965], s. 262). Bu belgeden Anselmo Turmeda'nın o tarihte Fransiskan tarikatına girdiği, fakat henüz papaz olmadığı anlaşılmaktadır. Buna dayanarak 1350-1355 yılları arasında doğduğu söylenebilir (a.g.e., s. 262). Kendi hayatını da anlattığı *Tuħfetü'l-erib* adlı eserinde verdiği bilgiye göre ailesinin tek çocuğu olan Anselmo Turmeda altı yaşında bilgili bir papazdan İncil okumaya başladı ve iki yıl içinde İncil'in yarısından çoğunu ezberledi. Daha sonra İncil'in dilini (Latince) ve mantık ilmini öğrendi. On dört yaşında, Aragon Krallığı'nın tek üniversitesinin bulunduğu Katalan topraklarındaki Lérica (Làride) şeh-

rine giderek altı yıl aritmetik, geometri, müzik, astronomi ve astroloji okudu, ardından dört yıl daha İncil ve İncil'in dili üzerinde çalıştı. Bu arada Yunanca ve İbrânicce öğrendi. Yirmi dört yaşında iken papaz Nicolas Martel'den teoloji tahsil etmek için Lombardia'daki Bologna Üniversitesi'ne gitti. Nicolas Martel'in (Nicola da Moimacco ?) İncil'de Hz. İsa tarafından geleceği vaad edilen Paraklit'in (Faraklit) Hz. Muhammed olduğunu söylemesi ve kendisine Müslümanlığı tavsiye etmesi üzerine İslâm'ı benimsemeye karar verdi. On yıl kaldığı Lombardia'dan Mayurka'ya döndü; altı ay sonra Sicilya'ya, oradan tahminen 1388'de Tunus'a gitti. Buradaki hıristiyanlar tarafından dört ay misafir edilen Turmeda, Hafsî sultanının özel doktoru Yûsuf et-Tabîb vasıtasıyla Sultan Ebü'l-Abbas Ahmed el-Müstansır'ın huzuruna çıkıp Müslümanlığı kabul etmek istediğini, ancak din değiştirenler hakkında dedikodu yapılabileceğini, bu sebeple oradaki hıristiyan ileri gelenlerinin de katılacağı bir toplantı düzenlenmesini ve onlara kendisiyle ilgili düşüncelerinin sorulmasını rica etti. Tunus'taki bazı hıristiyan tüccarlar ve diğer ileri gelenler çağrılarak onlara Anselmo Turmeda'nın kişiliği hakkında sorular soruldu; onlar da Anselmo Turmeda'nın büyük bir hıristiyan âlimi kabul edildiğini söylediler. Sultan bu defa onun müslüman olması durumunda ne diyebileceklerini sorduğunda onun kesinlikle böyle bir şey yapmayacağını belirttiler. Fakat Turmeda ortaya çıkıp Müslümanlığını ilân edince, "Bu adam evlenme arzusuyla müslüman olmuştur, çünkü bizde papazlar evlenemez" diyerek oradan ayrıldılar. Anselmo Turmeda Abdullah adını aldı. "Tercüman" lakabı ise sultana yabancı ülkelere gelen mektupları tercüme etmesinden dolayı verildi. *Tuħfetü'l-erib*'in bazı yazma nüshalarında adı Abdullah b. Abdullah et-Tercüman şeklinde geçer.

İhtida ettiğinde otuz beş yaşında olan Abdullah et-Tercemân sultan tarafından günlük çeyrek dinar maaşla tekel idaresine yerleştirildi. Tunus'un ileri gelenlerinden el-Hâc Muhammed es-Saffâr'ın kızıyla evlendi ve Muhammed adını verdiği bir oğlu doğdu. Beş ay sonra Müstansır tarafından gümrük idaresinde görevlendirildi. Bir yılda Arapça'yı öğrendi. 1390'da Fransız ve Ceneviz donanmasının Mehdîye şehrine saldırısı esnasında tercüman sıfatıyla görev yaptı. Kâbis ve Kafsâ muhasaralarında sultanın yanında bulundu. Hem askerî levazım görevlisi hem mütercim ola-

Abdullah
et-Tercümân'ın
Bâbüminâre'deki
türbesi ile
taş sandukası

rak hükümdarın bütün seferlerine katıldı. Müstansır'ın 1394 yılında vefatıyla yerine geçen oğlu Ebû Fâris Abdülazîz babasının ona tanıdığı imkânları tanıdığı gibi tekelin idaresini de kendisine verdi.

1402'de Mayurka kral nâibi Roger de Montcada, Abdullah et-Tercümân'a ülkesine dönebilmesi için dinî makamlara karşı korunacağını bildiren bir belge gönderdi, fakat bir sonuç alamadı. Sicilya kralının danışmanı eski arkadaşı papaz Francis, Abdullah et-Tercümân'ı Hıristiyanlığa çevirmek için Tunus'a geldi, fakat o da bir netice elde edemedi. Papa XIII. Benoît tarafından tövbe edip eski dinine dönmesi halinde kendisinin affedileceğine dair 1414'te çıkarılan karar da sonuçsuz kaldı. Abdullah et-Tercümân 1420'de *Tuḥfetü'l-erîb* adlı kitabını yazdı. Bir yıl sonra Aragon Kralı Alphonse le Magnanime, hem mahkûmların serbest bırakılmasında gösterdiği çabalar sebebiyle Tunus hükümdarının oğluna hem de konuyla ilgili yardımları için Abdullah et-Türkî'ye teşekkür etti; ayrıca Abdullah'a kendi ülkesinde serbestçe dolaşması için 23 Eylül 1423 tarihinde bir belge gönderdi, ancak Abdullah bunu da kabul etmedi. Abdullah et-Tercümân Tunus'ta vefat etti. Kabri Sûkuserrâcîn'in dışında Bâbüminâre semtindedir. Müslüman olduktan sonra da kendi ana dili olan Katalanca eserler yazmaya devam eden Abdullah'ın bu eserlerinde biyografisiyle ilgili bazı bilgiler mevcuttur.

Eserleri. 1. Tuḥfetü'l-erîb* *fi'r-red 'alâ ehli's-şalîb*. Hıristiyanlığa karşı yazılan önemli reddiyelerden biri olup müellif eserin birinci bölümünde İspanya'daki yaşamını, İslâmiyet'i benimsemesini, ikinci bölümde Tunus'ta geçen hayatını ve Hafsî sultanının dönemini anlatmaktadır, üçüncü bölümde Hıristiyanlığı eleştirmektedir. Eser birçok defa basılmış (Tunus 1290; Kahire

1295; Roma 1971; nşr. Ömer Vefik ed-Dâûk, Beyrut 1408/1988), **Osmanlı Türkçesi'ne ve Farsça, Fransızca, İspanyolca, Katalanca, Almanca gibi dillere tercüme edilmiştir. 2. Libre de bons amonestaments.** Ahlâkî öğütler içeren bu manzum eser 1396'da yazılmıştır. Katalonya'da meşhur olan eserin 1635-1842 yılları arasında kırktan fazla baskısı yapılmış, XIX. yüzyıla kadar Katalonya'daki mekteplerde okutulmuştur. **3. Cobles de la divisio del règne de mallorques.** Katalan dilinde ve manzum olan eser, Frare Anselmo Turmeda (Abdullah et-Tercümân) ile doğduğu adayı sembolize eden güzel bir Katalonyalı kız arasında cereyan eden konuşmalar şeklinde yazılmıştır. Eser, Abdullah et-Tercümân'ın Tunus'ta iken Mayurka'daki olayları yakından takip ettiğini göstermektedir (Barcelona 1927). **4. Profecies.** 1405-1407 yılları arasında kaleme alınmış, anlaşılması oldukça güç şiirlerden meydana gelmektedir. **5. Disputa de l'ase contra Frare Anselm Turmeda sobre la natura e noblesa dels animals.** 1417-1418'de yazılan bu mensur eserde insanın hayvanlar karşısındaki değeri ve saygınlığı konu edilmekte, hıristiyan rahiplerine yöneltilen eleştirilerde onların ahlâkî bozuklukları dile getirilmektedir. Katalan edebiyatının bir şaheseri sayılan eser 1509'da Katalan dilinde neşredilmiş, 1544-1911 yılları arasında Fransızca'ya beş ayrı tercümesi yapılmış, İspanyolca ve Almanca'ya da çevrilmiştir. Eser, ruhban sınıfına yönelttiği tenkitler sebebiyle 1583'te İspanyol engizisyonu tarafından yasak kitaplar listesine alınmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdullah b. Abdullah et-Tercümân, *Tuḥfetü'l-erîb* (nşr. Ömer Vefik ed-Dâûk), Beyrut 1408/1988, neşredenin girişi, s. 13-45; *el-Hulelî's-sündüsüyye*, II, 185-187; Mahfûz, *Terâcimü'l-mü'ellifîn*, I, 225-231; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 352; R. Brunschvig, *Târihu İfrîkiyye fi'l-'ahdi'l-Hafşî* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1988, I, 233, 497-

500; II, 372-373, 395-396, 455; Muhammed b. el-Hoca, *Şafahât min târihi Tûnis* (nşr. Hammâdî es-Sâhilî – Cîlânî b. Yahyâ), Beyrut 1986, s. 360; Hasan Hüsnî Abdülvehhâb, *Kitâbü'l-'Ömr fi'l-muşannefât ve'l-mü'ellifîne't-Tûnisîyyîn* (nşr. Muhammed el-Arûsî el-Matvî – Beşîr el-Bekkûş), Beyrut 1990, I, 407-411; L. Massignon, *Examen du présent de l'homme lettré par Abdallah Ibn Al-Torjoman*, Roma 1992; M. de Epalza, "Arabisch-spanisch Symbiose: Der Schriftsteller Anselm Turmeda / Abdallah At-Tarjuman und seine Wirkung", *Die Dialogische Kraft des Mystischen* (ed. R. Kirste), Balve 1998, s. 280-292; a.mlf., "L'auteur de la 'tuḥfa al-arîb' Anselm Turmeda Abdallah Al-Tarjuman", *IBLA*, XXVIII/111 (1965), s. 261-290; Mehmed Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlara Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Ankara 1998, s. 69-71; A. Berbrugger, "Abd Allah Teurdjuman, Renegat de Tunis en 1388", *RAfr.*, V (1861), s. 261-275; J. Spiro, "Autobiographie d'Abdallah ben Abdallah, le Drogman", *RT*, XIII (1906), s. 89-103; R. Boase, "Autobiography of a Muslim Convert: Anselm Turmeda (1353-1430)", *al-Masâq*, IX, Leeds 1996-97, s. 45-98; Abdülkayyûm M. Şeffî el-Bestevî, "Abdullah et-Tercümân el-Endelüsî", *Mecelle-tü'l-Buhûsî'l-İslâmiyye*, sy. 23, Riyad 1988, s. 369-377; Ahmed el-Hamrûnî, "et-Tercümân, 'Abdullah", *Mv.AU*, IV, 435-437.

ÖMER FARUK HARMAN

TERCÜMÂN-I AHVÂL

(ترجمان احوال)

Osmanlı Devleti'nde
bir Türk vatandaşının çıkardığı
ilk özel Türkçe gazete.

Âgâh Efendi tarafından İstanbul'da 1277-1282 (1860-1866) yılları arasında 792 sayı yayımlanmıştır. Devletten yardım almadan ilk defa bir müslüman Türk vatan-dışı tarafından çıkarılması dolayısıyla Türk basınının başlangıcı kabul edilmektedir. Âgâh Efendi, *Tercümân-ı Ahvâl*'i neşretmek için Meclis-i Maârif'e verdiği dilekçede ülkede yerli ve yabancı tebaanın Arapça, Türkçe ve diğer dillerde gazete çıkarıldığını, kendisinin de bütün gider ve gelirleri şahsına ait olmak üzere Türkçe bir gazete çıkarmak istediğini bildirmiştir. Dilekçesi Meclis-i Maârif'te görüşülerek hazırlanan raporda, Osmanlı Devleti "bende"lerinden bir zatın gazete yayımlamaya heves göstermesinin övgüye değer bulunduğu ve basılmasından hoşnutluk duyulacak bu gazete için ruhsat verilmesinin uygun olduğu belirtilmiştir. Âgâh Efendi, *Tercümân-ı Ahvâl*'in ilk sayısını 6 Rebûlâhîr 1277 (22 Ekim 1860) tarihinde neşretmiştir. İlk sayılarında başmuharrirlik yapan Şinâsi aslında gazetenin kimliğini belirleyen kişidir. Nitekim gazetenin çıkarılmasında ve içeriğinin oluşturulmasında Şinâsi'nin yeri birinci sayıya önemle vurgu-